

LŐRINCZ JULIANNA – LŐRINCZ GÁBOR – ISTÓK BÉLA

**A SZÍNNEVEK FUNKCIÓJA PETŐFI SÁNDOR PRÓZAI MŰVEIBEN
ÉS DRÁMÁJÁBAN**

Kivonat

Az alapszínnevek és származékaik funkciója sok többletinformációt nyújt a szépirodalmi szövegekről (vö. pl. Lőrincz–Vas 2012). A tanulmány a rövid szintani bevezetőben a magyar színelnevezések egyfajta tipológiáját ismerteti. Terjedelmében nagyobb részben a szerzők Petőfi Sándor prózai műveinek és drámájának színnévhasználatába nyújtanak betekintést, néhány példával illusztrálva az alapszínnevek és a másodlagos színnevek alakzatokban betöltött funkcióját a kiválasztott szövegekben. A vizsgált szövegek (regény, elbeszélés, esszé, levél és dráma) sok szövegszerkezeti hasonlóságot mutatnak.

Kulcsszavak: színnevek, szintipológia, prototipikus alapszínnév, színszémák, alakzat, hasonlat

A színnevek típusai

A színnevek terminológiája nem egységes a hazai és nemzetközi szakirodalomban. Színek minden nyelvben vannak, de számuk nem teljesen azonos az egyes nyelvekben.

„[A] színek osztályozása, csoportosítása kultúrától, szakmától, nemtől függően változhat. [...] Az alapszínnevek a látható színek elkülöníthető tartományainak tipikus, jól elkülönülő színeit jelölik. Ennek következtében a különböző kultúrájú és más nyelvet beszélő népek színelnevezési rendszere jelentős mértékben eltérhet egymástól” (Papp E. 2012: 129).

Alapszínnevek azok a színelnevezések, amelyek elsődlegesen tárgyak, dolgok jellemző színelnevezéseire utalnak, morfológiailag egyszerűek, azaz a színszémát egyetlen morfémából álló töszó tartalmazza. Az alapszínnevekből alkothatók ún. másodlagos színnevek, amelyek az alapszínnevek származékai, elsősorban szóképzéssel, szóösszetétellel – azaz a magyar nyelv két legproduktívabb szóalkotási módjával (vö. Istók 2017) – jönnek létre. Papp Eszter több szempontú, a nemzetközi és magyar szakirodalom alapján végzett korpuszalapú munkájában megállapítja: „az alapszínnév inkább (kognitív)

pszichológiai fogalom, így nem szabad szigorúan nyelvészeti alapon kizárni bizonyos lexémákat az alapszínnevek közül” (Papp E. 2012: 180–1).

Bár a szakirodalomban alapvető forrásnak számító Berlin és Kay munkája (1969) a magyarban a *rózsaszínt* és a *narancsot* is alapszínneveknek nevezi, mi nem tekintjük annak, viszont a *piros* mellett a *vörös* színt is alapszínneveknek tartjuk (vö. Simigné Fenyő 2021: 137). A következő alapszínnevet vizsgáljuk a szövegekben: *fehér, fekete, piros, vörös, sárga, kék, zöld, barna*.

A színnevezések tipologizálásában fontos figyelmet fordítani a funkcionális kognitív nyelvészetben „alapvető szerepet betöltő prototípuselméletre, amely azt mondja ki, hogy a kategóriák között nincsenek éles határok, a kategóriába való tartozás centralitás és fokozatiság kérdése” (Pethő 2022: 128). A prototípuselmélet az alapja Papp Kornélia színnév-tipológiájának is (2006: 99). Papp – Berlin és Kay rendszerét követve – háromféle színnévtípust különít el a magyar nyelvben: prototipikus, tipikus és periférikus.

Prototipikusnak a szerző azokat az alapszínneveket nevezi, amelyek egy morfémából állnak, gyakran és sok tárgy színének megnevezésére használatosak, nem részei más színnév-kategóriának, mivel elhomályosult az általuk megnevezett jeltárgy.

Tipikus színnevek a szintén gyakran használatos színnevezések, amelyek sok tárgyra alkalmazhatók, de nem alapfeltételük a monomorfematikuság, lehetnek tagjai más színekategóriának, de nem feltétel, hogy a jeltárgyuk elhomályosult legyen. Sőt a legtöbb ilyen színnév valamely konkrét tárgy színe jelöli, pl. *rózsaszín, narancssárga*.

A **periférikus** színnevekre egyik feltétel sem kötelező, tehát nem tartalmaznak konkrét színszémát, pl. *tarka, pöttyös* (Papp K. 2006: 200–1).

Liliya Uszmanova (2012: 83–4) a funkcionális grammatika centrum–periféria elvét követve írja le a színnevek rendszerét, amelyet mi is a leginkább alkalmazhatónak tartunk a színnevek tipologizására.

A koncentrikus körként ábrázolható rendszerben a **centrumban** a melléknévi szófajú alapszínnevek találhatóak, pl. *kék, piros*.

A **centrumhoz közeli periférián** az alapszínnevekkel közös színszémát tartalmazó, melléknévekből alkotott színjelölő főnevek, igék és határozószók helyezkednek el, pl. *feketeség, elkékül, szürkén*. Ezeket másodlagos színneveknek nevezi a szerző.

A **következő periférikus zónában** olyan összetett melléknévek vannak, amelyek valamilyen színszémát tartalmaznak. Ezek olyan összetett szavak, amelyek elő- vagy utótagjukban tartalmazzák a melléknévi szófajú alapszínnevet. Ilyenek pl. a magyarban a *sárgászöld, a hófehér, a koromfekete*.

A **centrumtól távolabbi periférián** olyan színnevezések találhatóak, amelyek ugyan nem utalnak konkrét színre, de a kontextusban az adott

mikromező szint jelölő centrális lexémájával közös széma kapcsolja össze őket, pl. *síri, gyászos, tarka, halvány*. A példákban a *fekete, szürke, sárga* vagy *fehér*, illetve különböző színszéma van implicit formában.

Színnevek a Petőfi-versekben

Földvári Melinda színszótára (W1) Petőfi Sándor interneten megtalálható verseiben vizsgálta az általa kiválasztott 13 színnév használati gyakoriságát. Ezek közül csak a *fehér*, a *fekete*, a *szürke*, a *piros*, a *vörös*, a *kék*, a *zöld*, a *barna*, a *sárga*, a *lila* az alapszínnevek a magyar nyelvben, a *bíbor*, a *narancs* és a *rózsaszín* nem, mivel színárnyalatot, illetve konkrét tárgyhoz kötődő szint jelölnek (vö. Simigné Fenyő 2021: 137). Földvári forrása a Magyar Elektronikus Könyvtár (W2) és a Magyar Digitális Akadémia (W3 = dia.pim.hu). Földvári Melinda vizsgált színneveinek gyakorisági sorrendje a következő: piros (120), fehér (100), kék (78), zöld (78), fekete (68), barna (45), sárga (44), bíbor (18), vörös (15), rózsaszín (10), szürke (8), lila (0), narancs (0). Összesen: 584.

Amint a fenti számokból kiderül, a Petőfi-versekben a leggyakoribb a piros (120), azt követi a fehér (100), a kék és a zöld (78-78), valamint a fekete (68) szín. A többi szín jóval kisebb számban fordul elő a versszövegekben. Földvári a prózai műveket nem vizsgálta, ezért mi Petőfi prózai műveiben, a *Tigris és hiéna* című drámájában, valamint a Petőfi-levelezésben vizsgáljuk meg a színneveket.

Színnevek Petőfi prózai műveiben és drámájában

Tanulmányunk következő részében a Földvári által kiemelt prototipikus színnevek közül 8 alapszínnév előfordulását vizsgáljuk meg a Martinkó András szerkesztette *Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése* című kötetben (1976). A példamondatokat a könyv internetes változatából vettük, az oldal-számok is ezt tükrözik. A színnevek leírásában az egyes alakzatokban betöltött funkciójukat is elemezzük.

A piros színnév a szövegekben

Már első olvasásra is szembeűnik a vizsgált kötetben, hogy a szövegekben Petőfi sokkal kevesebb színnevet használ, mint a versszövegeiben.

A *piros* színnévvel 25 esetben találkozhatunk, 20 alapszínnév, amelyek referenciális jelentésben szerepelnek, 5 szó pedig a piros szémát tartalmazó származékszó, nem prototipikus színnév: *barnapiros* (1), *piroslik* (3), *pirosuló* (1).

A *piros* gyakran szerepel egyszerű színjelzőként a lány ajkának leírására. A következő mondatban hasonlat eleme a színnév:

- (1) *...amaz ajkak helyett, melyek **pirosak** valának, mint a rubint lelke*
(A hóhér kötele, 33).

A (2) szövegrészben a *piros* színnév a napfelkelte leírására alkalmazott kiterjesztett fogalmi metafora centrális eleme. A metafora forrástartománya a gyilkosság, kiterjesztve annak részleteivel, valamint a nap = orvos nominális metaforával.

Megjegyezzük, hogy a Petőfi verseiben alkalmazott metaforák legnagyobb része „nominális metafora, azaz egy olyan azonosítás, amely nyíltan azt mondja ki: az, amire rámutatok, más vagy más is lehet” (Margócsy 2011: 179). Ez a megállapítás a próza- és drámaszöveg metaforáira is érvényes. Petőfi szóképeiben és alakzataiban igen nagy szerepet játszik a vizualitás (vö. Margócsy 2011: 180), ahogyan ez a következő, kiterjesztett fogalmi metaforában is jól érzékelhető. A vérhez kapcsolódó szokásos kollokációban a pirosnál sötétebb színt jelölő *vörös* színnév erősíti a vizualitást:

- (2) *A keleti láthatár szélén a hó fölött **piros szalag** futott végig, mely a nap jöttét hirdeté; **vörös** lett az ég, mintha gyilkot döftek volna szívébe, s vér folya sebéből. Lassanként halványodott... megjött **a nap, az orvos**, ki vére ömlését megállítja* (A hóhér kötele, 23).

A (3) példában a piros színt centrális elemként tartalmazó allegória a lemenő nap ábrázolására szolgál, amelyben a sugarak piros színe a borhoz hasonló:

- (3) *Lám, az égbolt egy roppant billikom, melyet a lemenő nap csordultig tölt **piros** sugarakkal, bor gyanánt, s az éj ezt az óriás billikomot egyhuzomba kiíssa; csak a fenekén maradnak apró cseppecskék, miket mi aztán csillagoknak nevezünk* (Tigris és hiéna, 132).

A piros színszémát tartalmazó összetételek és képzett szavak a szövegekben

A *barnapiros* színnévi szóösszetétel hasonlat elemeként nemcsak a lány színeének leírására szerepel a szövegben, hanem a hajszíneére, valamint az egész ember egészséges színére is utal:

- (4) ***Barnapiros**, mint az esthajnal* (A hóhér kötele, 12).

A következő példában a naplemente színét idézi fel a fogalmi metafora centrumában lévő *piroslik* ige. A *vérsugara* jelzős összetételben a *vér* jelző is a piros színszéma hordozója:

- (5) *Fejfája piroslott a nap vérsugarától... egyszerre sötét lett... (A hóhér kötele, 31).*

A (6) példában a fogalmi metafora egyik eleme a napfölkeltétől pirosuló hegycsúcs színét ábrázoló kép is. A színasszociációt erősíti a napsugár színe mellett a bor piros színére utaló *borozó* igenévi jelzőt tartalmazó hasonlat:

- (6) *Tiszta időben éjszaknyugatról magas bércek vállai fölött a Tátra hófedett csúcsa piroslott a nap első sugaraitól, mint valami borozó aggastyán király homloka (Úti jegyzetek, 200).*

A vörös alapszínnev a szövegekben

Földvári Melinda színszótára szerint a *vörös* alapszínnev gyakorisági értéke alacsony a versszövegekben. Az általunk vizsgált szövegekben gyakoribb ez a színnev. A kötetben 27 alkalommal fordul elő, ebből 17 a *vörös* melléknévi szófajú alapszínnev, a többi másodlagos színnev: összetétel tagja vagy képzett szó (*vöröshagyma, vörösruhás, vörösbarátok, elvörösült, Vöröskő*). A *vörös* a leggyakrabban arcszín, ruha vagy kutya szőrének leírására szerepel. Hasonlat eleme a *vörös* színnevi jelző a következő példákban:

- (7) *Vas bátya, képed vörös, mint a vörös bor (Tigris és hiéna, 137).*
 (8) *Tolnában hosszú hegysor van, mely dicsőséges bort terem, tüzeset, mint a déli nap, s vöröset, mint a lemenő nap. Vas bátya, van-e rá kedved? (Tigris és hiéna, 137).*

A vörös színszémát tartalmazó származékok a szövegekben

Szóösszetétel előtagja a *vörös* színnev a következő példákban. Mind a *vörösruhás*, mind a *vörösbarát* szóban a *vörös* szín nemcsak az öltözéket nevezi meg, hanem egyedíti a viselőiket:

- (9) *A feketeruhások jobbra, a vörösruhások balra sorba állanak (Drámatörődék, 168).*
 (10) *A' biz, uram, klastrom volt, vörösbarátok laktak benne, (felelt a kocsis); hajh, furcsa egy hely ám az (Úti jegyzetek, 203).*

A *Vöröskő* földrajzi név (helységnev Szlovákiában) kétszer fordul elő a kötetben. A hely a vastartalmú kőzet *vörös* színéről kapta a nevét:

- (11) *Vöröskő (Bibersburg). Pozsony m.-ben. Modorhoz 1 mfdre. Épült 1230–40 között. Ostromlák a tatárok és Ottokár; 1705-ben Rákóczy elveretett alóla (Várromok, 335).*

A *vörös* színszémát tartalmazza az arcszín elváltozására utaló *elvöröslik* ige is:

- (12) *E testgyakorlat annyira megtetszett neki, hogy aztán folyvást praktizálta. Persze csak néha sikerült neki, s akkor is oly fáradtsággal, hogy **elvörösült** és elkékült bele* (Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig, 331).

A fehér alapszínnevek és származékainak előfordulása a szövegekben

A Petőfi-versekben a Földvári Melinda által második leggyakoribbként említett (100) *fehér* színnevet az általunk vizsgált szövegekben csak 25 esetben találjuk meg, leggyakrabban az arc, a kebel, a sík vidék jelölésére, 10 esetben pedig másodlagos színnevként, színnévi összetételben szerepel, amelyek közül a *Fehérkő* és a *Fehérvár* földrajzi nevek.

A fehér alapszínnevek a szövegekben

Hasonlat eleme a *fehér* alapszínnevek a következő három példában:

- (13) *Ne légy gyermek – szólt Ternyei –; arcod **fehér**, mint a bemártott meszelő ... micsoda kislelkűség ez? én csak úgy mondtam, s te máris kétségbeesel. Én, ha igazán így volna, sem ijednék meg* (A hóhér kötele, 12).
- (14) *A **fehér** róna úgy állt előttünk, mint egy óriási terített asztal* (A hóhér kötele, 23).
- (15) *...ama homlok helyett, mely **fehér** volt, mint a zuhatag tajtékja* (A hóhér kötele, 33).

A fehér szémát tartalmazó származékok a szövegekben

A *fehértollas* színnévi összetétel a kortescsapat más csapatoktól való megkülönböztetésére szolgál:

- (16) *Utolértünk egy **fehértollas** kortescsapatot* (Úti jegyzetek, 204).

A *Fehér Ló* és a *Fehérkő* tulajdonnevek a következő két példában:

- (17) *Vége kinn pokolban, a Kerepesi úton a **Fehér Ló** nyitá meg előttem barátságos karjait* (8. úti levél, 241).
- (18) ***Fehérkő*** (Várrmok, 336).

A kék alapszínnevek a szövegekben

A kék színt 12 esetben jelöli alapszínnevek. Ezek funkciója a legtöbbször ruházat, földrajzi felszín, szem, ajak leírása. A (19) példában egyszerű színjelző az alapszínnevek, a (20) példában hasonlat eleme:

- (19) *A lemenő nap, kibontakozva egy fellegből, vérszín sugárokat lövellt be a kis ablakon a halott **kék** ajakára és fehér, hústalan képére* (A hóhér kötele, 45).
- (20) *Az ég olyan szép színű, olyan tiszta **kék**, mint a te ruhád, leányom* (Drámatöredék, 139).

Nominális metafora eleme a színjelző *kék* alapszínnev a következő példában:

- (21) *Végre sötét lett, csaknem éjjeli sötétség... a völgyet fekete felhő takarta el a menny **kék** szeme előtt.*

A kék széma színnévi származékokban

Másodlagos színnévként összetett színnevekben szerepel a *világoskék* az ég metaforikus ábrázolására, valamint a *sötétkék*kel együtt a ruha színének érzékeltetésére:

- (22) *Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, leborítva az ég **világoskék** üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít* (3. úti levél, 236).
- (23) *...előtte keletre, délre és nyugatra szabad kilátás majd a végtelenig a bércek teteje fölött, melyek mint három sorba állított óriások állnak ott: az első sor zöld, a második **sötétkék**, s a harmadik, a legfelső, **világoskék** egyenruhában* (19. úti levél, 254).

A (23) példában a *világoskék egyenruhában* jelzős szerkezetben a *világoskék*, valamint a *sötétkék* jelző a hozzá is értendő jelzett szóval (egyenruhában) együtt ellentétes alakzatot alkot. Ez az alakzat egyúttal zeugma is, olyan detrakciós alakzat, amelyben a közös elem (egyenruhában) a második szerkezetben hiányzik.

A *kék* színnév igei származékokban ritkán szerepel a Petőfi-szövegekben. A következő két példában a *kékül* mediális ige színváltozást jelöl:

- (24) *mikor az árva fiút úgy elpántolták, hogy **kékült**-zöldült bele!* (A fakó leány s a pej legény, 97).
- (25) *Ott fekvők hosszában, mereven, **elkékült** arccal* (A hóhér kötele, 66).

A zöld alapszínnev a szövegekben

A vizsgált szövegekben 35, a zöld színszémát tartalmazó színnév található, amelyek közül 18 alapszínnev, többnyire elsődleges fogalmi jelentésben természetleírásokban szerepel, mint a következő példában is:

- (26) *Tavaszkodni kezdett az idő, a fák hajtottak, a tavalyi száraz fűvek között a sírokon itt-ott **zöld** sarjak bújtak elő* (A hóhér kötele, 31).

A (27) példában kiterjesztett fogalmi metafora forrástartományának eleme a *zöld* színnév a *boldogság zöld fája* szerkezetben, amelyhez ellentétes alakzatként a homlok metaforája kapcsolódik.

- (27) *De lelkem föl-fölül az emlékezet csónakára, és átevez az esztendők széles folyamán ezen estéhez, ezen elvesztett paradicsomba! s a lomb, melyet régi boldogságom **zöld** fájáról hoz, eltakarja kopasz homlokomat, ezt a szélvész tenger habjaitól ostromolt pusztá kősziklát...* (A hóhér kötele, 27).

A (28) mondatban szintén kiterjesztett fogalmi metaforában szerepel a *zöld* alapszínnév:

- (28) *S hátha még a holt láva szívem körül, e kitombolt tűzokádó hegy körül, fölelevenedik s **zöld** sarjat fog hajtani? ... ah, soha, soha! mert ahhoz századok kellenének* (A hóhér kötele, 27–8).

A zöld színszémát tartalmazó másodlagos színek a szövegekben

A *zöld* színszémát tartalmazó származékszó, ún. másodlagos színnév kevés van a vizsgált Petőfi-szövegekben. Ezek legtöbbje összetett színnévi melléknév vagy ige: *örökzöld, sötétzöld, világoszöld, sárgazöld, zöldágas, zöld sapkás; zöldel, zöldül*. A *Zöld-kert utca* főnévi összetétel tulajdonnév, földrajzi név.

Az *örökzöld* összetétel a kiterjesztett fogalmi metafora egyik eleme:

- (29) *Ha ép volnék: vezetnék benneteket csaták, diadalok mezejére, hol a dicsőség tölgyfájáról törhetnétek **örökzöld** lombokat sisakjaitokra. Nem lehetek hadvezér; azért kertész akarok lenni, a béke kertében. Ha nincs a dicsőség zöld ága homlokaitokon, legyen legalább a csendes boldogság virága kebleiteken* (Tigris és hiéna, 151).

A *zöldágas* színnévi jelzős összetétel az egyik párt megkülönböztető jelzője az első mondatban, a másodikban pedig szófajt váltva főnévvé vált:

- (30) *(A másik párt **zöldágas** volt.) – Majd elfújja a szél a kakastollat! – kiáltának a helységekben a **zöldágasak** az ellenpártiakra* (Úti jegyzetek, 204).

A *sötétzöld* és *világoszöld* színnévi jelzős összetétel, másodlagos színnév ellentétes alakzatban funkcionál a (31) mondatban:

- (31) *Néhány lépésnyire az uttól csillog egy kis tó, szélén **sötétzöld** káka és **világoszöld** sás; mellette bíbicek nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábaival a melankolikus gólya* (1. úti levél, 236).

Itt jegyezzük meg, hogy Petőfi több szövegrészletet előbb prózában, majd később versben alkalmaz variációs ismétlésként (vö. Lőrincz J. 2007), ezek hálózatot alkotnak az egész életműben. Ilyen ismétléses alakzat eleme a *sötétzöld* összetett színnévi jelző, amely a később keletkezett *Kis-Kunság* című versben szerepel:

*Bejártam a rónát,
[...]
Szélén a **sötétzöld**
Káka közt egy-egy gém nyakát nyújtogatja,*

Az összetett melléknév állítmányi funkciójú a következő példában:

- (32) *... az út fölfelé tart kanyargósan a Szinyva partján, mely számos zuhatagot képez, fönn pedig a hegyen tóba gyűl, melynek vize **sötétzöld**, minthogy tükre az őt környező bércek erdejének.* (10. úti levél, 246).

A következő humoros szövegrészletben az átvitt jelentésű *sárgazöld pápaszem* összetett színnévi jelzős metafora az epe színére utalva jellemzi Petőfi korábbi ironikus-fanyar életszemléletét:

- (33) *Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, annyira, hogy a föld egy óriás szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek, mint undorító féregmilliárdok nyüzsögnek; hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm, ő segített levenni orromról az epéből készült **sárgazöld** pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ* (18. úti levél, 253).

A *zöldel* ige kiterjesztett fogalmi metaforában szerepel, amelyben „az életkedv és remények erdői” zöldellnek forrástartomány elemeként:

- (34) *Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világ-rész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szíve pedig a fiatal Amerika, hol végetlen őserdők **zöldelnek**, az életkedv és remények erdői* (Úti jegyzetek, 202).

A fekete alapszínnév a szövegekben

A *fekete* színnévnek 39 előfordulása van a vizsgált szövegekben. Ezekből alap- vagy középfokú melléknévi alapszínnév 22. A legtöbb kontextusban haj vagy természeti jelenség, tárgy színét nevezi meg a színnév. Mindegyik esetben referenciális jelentésében használatos jelzőként vagy állítmányként, nem alkot stilisztikai alakzatot:

- (35) *Egykor – szóla János –, egykor **fekete** volt hajunk, és most szürke.*
(A hóhér kötele, 57)
- (36) *Az idő elkomorodott. Szél jött, haragosan süvöltő szél, mely **fekete** felleget hajtott magával...* (A hóhér kötele, 33).

A fekete 8 esetben tulajdonnév, Fekete Gábor vezetékneve:

- (37) ***Fekete** Gábor nem fogadott be társaságához, mert, midőn ide értem, már fölösleges számmal voltak tagjai; s így nem maradt egyéb hátra, mint írás által biztosítani itt maradhatásomat* (Bajza József-hez, 182).

A fekete alapszínnév származékai a szövegekben

A prózai szövegekben mindössze két, a fekete színszémát tartalmazó igei származék szerepel, a *feketedik* szó valamelyik szóalakja egyszerű igei állítmányként:

- (38) *Mondom, János, ha meglátná ön őt: hát önnek minden hajaszála, mely már elhullott, újra kinőne, és minden hajaszála, mely már megőszült, újra **megfeketednék**...* (A hóhér kötele, 58).
- (39) *Messze benn feküdt ez a pusztában magányosan; egy végén magas bokor fa **feketedett*** (A hóhér kötele, 88).

A barna alapszínnév a szövegekben

A *barna* színnévnek alapszínnévként vagy származékként 20 előfordulását találjuk a szövegekben. Ezekből 17 az alapszínnév, amelynek funkciója színjelzőként a legtöbb esetben leány, leányka, fiú hajának megjelölése:

- (40) *És most az enyém vagy, Anikóm, enyém e szép **barna** haj, e szép piros ajk, e szép fekete szem, e szép fehér kebel...* (A hóhér kötele, 4).
- (41) *Eleven, sötét szemű, **barna** fiú volt* (A hóhér kötele, 47).

De szerepel a színnév gyümölcs, valamint a várromok színének jelölésére is:

- (42) *Egykor a vak fejedelem, számos kísérelével egy nagy erdőbe tévedett, hol a cser és tölgyek között számos eperfa érlelé barna gyümölcsét... (Eperjes, 354).*
- (43) *Eperjes vidéke igen regényes, míg a hegyek oldaláról cser- és fenyőkoszorú zöldel: a bérctetőkön barna várromok meredeznek... (Eperjes, 355).*

A barna alapszínnev származékai a szövegekben

A barna szémát tartalmazó *barnapiros* metaforikus összetétel komplex módon a hajra és az egészséges arcszínre is utal, a hasonlattal komplex képet alkotva:

- (44) *Barnapiros, mint az esthajnal (A hóhér kötele, 12).*

A barna alapszínnevűből továbbképzett szó a *barnácska* becéző alak, amely a barna hajú feleség (Júlia) metaforája a következő példában:

- (45) *Kedves öcsém Frigyes, te, mint afféle nőtelen siheder, nem tudhatod, de hidd el nekem, hogy így feleség oldalánál a pipafüst többet ér, mint egy egész bámuló világnak tömjénfüstje, kivált ha olyan a feleség, mint ez az én kis barnácskám itt... (17. úti levél, 251).*

A sárga alapszínnev a szövegekben

A sárga színnev ritka a vizsgált szövegekben, mindössze 7 előfordulása van, ezek közül 5 alapszínnev, referenciális jelentésben növények, levelek, virágok, a termés színének megjelölésére használatos:

- (46) *Egykor – tevéem hozzá –, egykor milyen zöldek valának e levelek, és most olyan sárgák (A fakó leány s a pej legény, 57).*
- (47) *Sári, valahányszor csak ráért, s ott régen meghalt édesanyja sirján üldögélve dúdolgatott, danolgatott, és a tavasz sárga virágaiból kötözött koszorúkat anyja fejfájára... (A fakó leány s a pej legény, 101).*
- (48) *...innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonával... (12. úti levél, 248).*

A sárga alapszínnevűből képzett származékok a szövegekben

Két, a sárga színszémát tartalmazó másodlagos színnev található a szövegekben: a *sárgaság* képzett, valamint a *sárgazöld* összetett szó. A *sárgaság*

képzett szóban a szín a betegség metaforikus elnevezése, amely a beteg arc-színére utal:

- (49) *Azon pedig, hogy a gyermekén **sárgaság** volt, nem kellett volna megjedni, ez többnyire minden újszülöttön megtörténik, s magától múlik el* (Garay János levele Petőfi Sándorhoz, 412).

A *sárgazöld* összetétellel alkotott metafora az epe színére történő utalással a szerző ironikus-keserű látásmódjának kifejezője:

- (50) *Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, [...] hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm, ő segített levenni orromról az epéből készült **sárgazöld** pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ* (18. úti levél, 253).

Összegzés

Petőfi színhasználatát vizsgálva a prózai műveiben, drámájában és az általa, valamint a hozzá írt levelekben azt tapasztaltuk, hogy kevesebb szín fordul elő bennük, mint a költő versszövegeiben, de a verseinek mennyisége is nagyobb. A vizsgált 8 alapszínnev és származékainak gyakorisági sorrendje az általunk vizsgált szövegekben a következő: *fekete* (39), *zöld* (35), *vörös* (27), *piros* (25), *fehér* (25), *barna* (20), *kék* (14), *sárga* (7).

A *vörös* színnevet Földvári Melinda (2017) nem vizsgálta, de az általunk elemzett szövegekben a többi színnévhez viszonyítva gyakoribb, sőt a szín-szótárban a leggyakoribbnak nevezett *piros*nál is többször fordul elő.

A *fekete* gyakorisága tematikailag is indokolt: a színnév legtöbb előfordulása *A hóhér kötele* című regényben található. A *zöld* gyakoriságát a különböző szövegekben gyakran előforduló tájleírások, illetve a ruhák megnevezésére szolgáló előfordulása magyarázza. A *piros*, a *fehér*, a *kék*, a *barna* és a *sárga* színnevek kevésbé gyakoriak a vizsgált szövegekben, mint a költői művekben.

A kiválasztott példákban minden színnév esetében vizsgáltuk a különböző alakzatokban való előfordulásukat is, megnevezve, hogy a példában szereplő színnevek mely alakzat részei.

Vizsgálati eredményeinkből arra is következtethetünk, hogy a színnevek gyakorisági mutatója a szövegek témájától, az ábrázolt objektumoktól, a személyektől, a diskurzusban részt vevő személyek lelki alkatától, hangulatától stb. is függ. A tematikai és a műfaji jellemzők is szerepet játszanak a színnevek szövegbeli funkciójában (vö. Martinkó 1965). Mivel tematikailag

ugyan különböző, de műfajilag és a szövegek struktúráját tekintve kevés eltérést mutató szövegeket vizsgáltunk (regény, dráma, elbeszélés, esszé, Úti levelek Kerényi Frigyeshez, Úti jegyzetek és a Petőfi által, illetve hozzá írt magánlevelek), a színnévhasználatot jól köthetjük bizonyos témakörökhöz. A jövőben célszerű lenne megvizsgálni a Petőfi-újraírásokat is, összevetve azokat az eredeti művel. Noha az eddigi kutatások többsége regénypoétikai, valamint pedagógiai szempontból elemezte a költő műveinek utóéletét (pl. Baka 2015, 2019, 2022), az eredeti szövegek viszonylatában érdekes lehet azok színekódjainak értelmezése is.

Tanulmányunk reményeink szerint segítséget nyújthat a differenciáltabb iskolai szövegelemzésekhez is.

A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium, illetve a Tempus Köz-alapítvány 2022/2023. évi Fiatal határon túli oktatói ösztöndíjpályázatának támogatásával íródott (L. G., I. B.).

Szakirodalom

- Baka L. Patrik. 2015. A magyar újraírások hajnala – avagy Kukoricza Jancsi másik élete. Petőfi Sándor: János vitéz vs. Csurgó Csaba: Kukoricza. *Opus* 7/4: 85–95.
- Baka L. Patrik. 2019. Kukoricza Jancsi másik élete – Csurgó Csaba: Kukoricza (Dobzotankönyv-fejezet). *Eruditio – Educatio* 14/1: 109–17.
- Baka, L. Patrik. 2022. Tendencies of Hungarian Children’s Literature in 2020 and Ottó Kiss’s Children’s Monologue Titled A Bátyám Öccse [The Little Brother of My Big Brother]. *Ad Alta* 12/2: 7–14. <https://doi.org/10.33543/1202714>
- Berlin, Brent – Kay, Paul 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. University of California Press. Berkeley.
- Földvári Melinda. 2017. *Magyar színszótár*. <http://magyar.szinszotar.hu/index.html> (2020. 11. 28.)
- Istók Béla 2017. A ritkább szóalkotási módok státusának újraértékelése. In: Lőrincz Julianna – Simon Szabolcs (szerk.): *A tankönyvkutatás szakmai, módszertani kérdései. A Variológiai kutatócsoport 7. nemzetközi tankönyvkutató szimpóziumának tanulmányai*. Selye János Egyetem. Komárom. 167–80.
- Lőrincz Gábor – Vas Kinga 2012. A Színek és évek című regény képi szintjének vizsgálata. *Eruditio – Educatio* 7/1: 18–26.
- Lőrincz Julianna 2007. Az ismétlés alakzatai Petőfi Úti leveleiben és néhány tájleíró versében. *Eruditio – Educatio* 2/4: 63–71.
- Margócsy István 2011. *Petőfi-kísérletek*. Kalligram Kiadó. Pozsony.
- Martinkó András 1965. *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Irodalomtörténeti könyvtár 17. Budapest.

- Papp Eszter 2012. *A magyar színnevek terminológiai elemzése*. PhD-disszertáció, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program. Pécs.
<https://docplayer.hu/7996117-Papp-eszter-a-magyar-szinnevek-terminologiai-elemzese.html> (Letöltve: 2022. 10. 08.)
- Papp Kornélia 2006. *Életlen határok mentén: prototipikus színnevek a magyar nyelvben*. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/10248> (Letöltve: 2022. 12. 16.)
- Pethő József 2022. A személyjelölés konstrukciói a fordításban (Kosztolányi verseinek német fordításai alapján). *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények XV/3*. Miskolc. 123–36.
- Simigné Fenyő Sarolta 2021. *Életünk és a színek*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár.
- Uszmanova, L. A. – Усманова, Л. А. 2012. Цветосемантика поэзии О. Э. Мандельштама. *Филология и культура* 2012/1. (27): 82–8. <https://cyberleninka.ru/article/n/tsvetosemantika-poezii-o-e-mandelshtama> (Letöltve: 2020. 04. 05.)
- W1 = <https://magyar.szinszotar.hu/koltok.htm>
W2 = mek.oszk.hu
W3 = dia.pim.hu

Szépirodalmi forrás

- Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése 1976. A szöveget gondozta Martinkó András. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. Az elemzésekhez az internetes változat: <https://mek.oszk.hu/05900/05911/05911.htm> (Letöltve: 2022. 11. 10.)

Lőrincz Gábor

egyetemi adjunktus

Selye János Egyetem TKK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: lorinczg@ujs.sk

<https://orcid.org/0000-0001-7543-7759>

Lőrincz Julianna

dr. habil. egyetemi docens

Selye János Egyetem TKK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: jel2ster@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1748-7033>

Istók Béla

egyetemi adjunktus

Selye János Egyetem TKK

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

E-mail: istokv@ujs.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7215-2893>

Abstract

LŐRINCZ, JULIANNA – LŐRINCZ, GÁBOR – ISTÓK, BÉLA

**THE FUNCTION OF COLOUR NAMES IN THE PROSE AND DRAMA
OF PETŐFI SÁNDOR**

The contextual meaning and function of basic colour names and their derivatives provide additional information about literary texts. The authors of the study describe a typology of Hungarian colour names in the short colour theory introduction. In the next part, the authors provide insight into the use of colour names in Petőfi Sándor's prose works and drama, illustrating the function of primary and secondary colour names in figures in prose and dramatic texts. The texts examined (novels, short stories, essays, letters and drama) show many similarities in their text-structure.

Keywords: colour names, colour typology, prototypical basic colour names, colour schemes, figures, similes